

Wstęp

I. Przejawem gwarantowanych konstytucyjnie wolności (art. 30 i n. Konstytucji RP) jest przyznana każdemu człowiekowi jako podmiotowi prawa i chroniona prawnie kompetencja (możność)¹ kształtowania według własnej woli stosunków społecznych z innymi podmiotami, mających doniosłość prawną, tzn. wywołujących skutki prawne. Kompetencja ta w prawie cywilnym zyskała rangę jednej z najważniejszych zasad tej gałęzi prawa – zasady autonomii woli². W celu realizacji tej kompetencji system prawny konstruuje „instrumenty prawne” – czynności konwencjonalne, jakimi są cywilnoprawne czynności prawne, pozostawione do dyspozycji podmiotów, aby za ich pomocą mogły według własnej woli doprowadzić do zmiany swojej sytuacji prawnej³. Przez czynność prawną, w tym umowę, podmioty prawa cywilnego same mogą więc kształtować wiążące je stosunki cywilnoprawne. Przewiduje to wyraźnie art. 56 KC, który w pierwszej kolejności właśnie z treścią czynności prawnej łączy skutki jej dokonania⁴. Obecnie powszechnie przyjmuje się, że źródłem tego związku, tj. mocy wiążącej umów i innych czynności prawnych, jest przewidziana przez system prawny norma prawna, nie zaś jedynie autonomiczna wola podmiotu (w rozumieniu naturalistycznym)⁵.

¹ Z. Radwański, Teoria, s. 34 i n.; tenże, w: System PrPryw, t. 2, 2008, s. 7; Z. Ziemiński, Kompetencja, s. 23 i n.; A. Stelmachowski, Zarys, s. 8. Na określenie tej sytuacji podmiotu w piśmiennictwie alternatywnie, bądź zamiennie używa się terminu „możność”, zob. R. Trzaskowski, Granice, s. 33–34. Zdaniem tego autora termin „kompetencja” rodzi niebezpieczeństwo zredukowania swobody umów jedynie do jej aspektu formalnego (tj. kompetencję przyznaną przez prawo), podczas gdy termin „możność” zawiera także aspekt materialny, oznaczający rzeczywistą możliwość decydowania o nawiązaniu stosunku umownego i jego treści.

² W piśmiennictwie i orzecznictwie (nie tylko polskim, lecz także zagranicznym) powszechnie upatruje się źródła zasady autonomii woli, jak również zasady swobody umów w chronionej konstytucyjnie wolności człowieka. Zob. zwłaszcza wyr. TK z 29.4.2003 r., SK 24/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 33; zob. też wyr. z 24.2.2004 r., K 54/2002, OTK-A 2004, Nr 2, poz. 10; Z. Radwański, w: System PrPryw, t. 2, 2008, s. 9; M. Saffjan, Klauzule generalne, s. 48. Więcej na ten temat zob. R. Trzaskowski, Granice, s. 69 i n.; P. Machnikowski, w: System PrPryw, t. 5, 2006, s. 427.

³ Z. Radwański, w: System PrPryw, t. 2, 2008, s. 6.

⁴ Oprócz tego wynikają one z ustawy, zasad współżycia społecznego oraz ustalonych zwyczajów.

⁵ Por. Z. Radwański, w: System PrPryw, t. 2, 2008, s. 5; M. Saffjan, w: Komentarz KC, t. I, 2004, s. 203. Więcej na temat kształtowania się w nauce prawa koncepcji autonomii woli, zob. Z. Radwański, w: System PrPryw, t. 2, 2008, s. 2 i n.; R. Trzaskowski, Granice, s. 36 i n. (w aspekcie kształtowania zasady swobody treści umów); P. Machnikowski, w: System PrPryw, t. 5, 2006, s. 419.

II. Wycinkiem zagadnienia autonomii woli, o doniosłym znaczeniu praktycznym⁶, jest przyznana przez ustawodawcę podmiotom kompetencja do ustanawiania przez nie stosunków zobowiązaniowych⁷ oraz kształtowania ich treści według własnej woli. W polskim prawie cywilnym ma ona charakter zasady i została jednoznacznie wyrażona w art. 353¹ KC⁸, zgodnie z którym strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego. Swoboda umów czy szerzej autonomia woli, znajdują uzasadnienie nie tylko w idei wolności człowieka, lecz jej podstaw i znaczenia należy szukać także w kategoriach ekonomicznych. Jest ona bowiem najbardziej użytecznym (z punktu widzenia gospodarczego efektu ludzkich działań) sposobem organizowania gospodarki społecznej, umożliwia rozwój przedsiębiorstw, a dostosowywanie kształtu transakcji do indywidualnych potrzeb ich uczestników zapewnia uzyskiwanie lepszych rezultatów ekonomicznych niż osiągane w drodze centralnego planowania i odgórnego regulowania działań poszczególnych podmiotów⁹. Swoboda umów jest ponadto silnie związana z konstytucyjną zasadą swobody działalności gospodarczej, na której oparta jest społeczna gospodarka rynkowa, stanowiąca podstawę ustroju gospodarczego RP (art. 20 Konstytucji RP)¹⁰. Albowiem środkiem realizacji tej swobody są czynności prawne¹¹. Co więcej, autonomia woli, zwłaszcza w postaci swobody umów, stanowi wręcz konieczną przesłankę funkcjonowania systemu gospodarki rynkowej i działalności gospodarczej¹².

Na gruncie prawa gospodarczego prywatnego zasada swobody umów odgrywa ważną rolę przede wszystkim w dwóch aspektach. Po pierwsze, umożli-

⁶ Jak podkreśla *M. Saffjan* (w: Komentarz KC, t. I, 2004, s. 204), w obrębie prawa zobowiązań ogólne rozwiązania dotyczące czynności prawnych mają największe praktyczne znaczenie i bez przywrócenia rangi umów zobowiązaniowych nie sposób mówić o respektowaniu autonomii woli w stosunkach cywilnoprawnych.

⁷ Jak trafnie wskazuje *P. Machnikowski* (w: System PrPryw, t. 5, 2006, s. 428), w innych obszarach prawa cywilnego można mówić jedynie o swobodzie decyzji o nawiązaniu i przeważnie rozwiązaniu stosunku prawnego; w pewnych dziedzinach o ograniczonej możliwości kształtowania treści stosunków prawnych innych niż zobowiązaniowe. Jednak w takim zakresie i formie jak przewidziane w art. 353¹ KC kompetencja ta obejmuje wyłącznie prawo zobowiązań.

⁸ Przepis ten został wprowadzony do polskiego KC na mocy nowelizacji z 28.7.1990 r. (Dz.U. Nr 55, poz. 321 ze zm.). Regulacja ta wzorowana była na art. 55 KZ. Więcej na ten temat zob. *R. Trzaskowski*, *Granice*, s. 49 i n.

⁹ *B. Gawlik*, *Pojęcie umowy*, s. 6; *P. Machnikowski*, w: System PrPryw, t. 5, 2006, s. 425.

¹⁰ Przy tym nie należy traktować zasady swobody umów jako pochodnej zasady wolności gospodarczej, głównie ze względu na odmienny zakres przedmiotowy i podmiotowy obu zasad. Por. uzas. wyr. TK z 7.5.2001 r., K 19/00, OTK 2001, Nr 4, poz. 82; uzas. wyr. TK z 29.4.2003 r., SK 24/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 33.

¹¹ Por. *M. Saffjan*, *Konstytucja a prawo cywilne*, s. 9, 21–22. Jak trafnie uzasadnia *P. Machnikowski* (w: System PrPryw, t. 5, 2006, s. 426), realizację tej wolności oraz pełne wykorzystanie własności (w szerokim konstytucyjnym znaczeniu) może zapewnić tylko taki system prawa cywilnego, który pozwala stronom stworzyć stosunki zobowiązaniowe dostosowane do ich indywidualnych i zmieniających się potrzeb i nie krępuje ich ani narzuconym przez ustawodawcę katalogiem typów zobowiązań, ani nadmierną liczbą postanowień imperatywnych. Zob. też *A. Bień*, *Zarys prawa*, s. 41.

¹² *Z. Radwański*, w: System PrPryw, t. 2, 2008, s. 9.

liwia podmiotom efektywną realizację swobody działalności gospodarczej, w tym wymianę dóbr i usług w ramach prowadzonej przez nie działalności, przez wykorzystanie dostosowanych kształtem do ich potrzeb czynności prawnych, zwłaszcza umów¹³. Po drugie zaś, zasada wolności kontraktowej ma szczególnie istotne znaczenie w odniesieniu do umów stanowiących jednocześnie akty założycielskie (*sensu largo*) podmiotów prowadzących działalność (gospodarczą) w formie prawnej spółki, zwłaszcza handlowej.

III. Tworzenie, organizację, funkcjonowanie, rozwiązywanie, łączenie, podział i przekształcanie spółek handlowych regulują przepisy Kodeksu spółek handlowych. Niektóre zagadnienia z tego zakresu, w tym określające ustrój spółek, zostały uregulowane przepisami bezwzględnie wiążącymi, zostały więc narzucone przez ustawodawcę. Inne zaś – ujęte w postaci przepisów względnie wiążących – stanowią jedynie „propozycję” rozwiązań, którą strony umowy spółki mogą przyjąć, zmodyfikować, bądź nawet odrzucić. W odniesieniu do każdego z sześciu typów spółek – w różnym zakresie dla każdej z nich – pozostaje sfera nieobjęta w ogóle regulacją normatywną, pozostawiona wyobraźni założycieli (uczestników) spółki. Ze względu na to, że prawo spółek handlowych stanowi część prawa cywilnego¹⁴, do spółek mają zastosowanie przepisy Kodeksu cywilnego¹⁵, w tym przepisy dotyczące czynności prawnych, w szczególności umów. W związku z tym pojawiają się pytania: **czy**, a jeśli tak, **to w jakim zakresie wyrażona w art. 353¹ KC zasada swobody umów ma zastosowanie do umowy spółki handlowej**. Znalezienie odpowiedzi na te pytania jest celem badań oraz analiz wybranych aspektów stosunku prawnego każdego z sześciu typów spółek handlowych dokonanych w niniejszej pracy.

Skoro prawo spółek handlowych jest częścią prawa cywilnego¹⁶ (zob. art. 2 zd. 1 KSH¹⁷), pozytywna odpowiedź na pierwsze pytanie wydaje się oczywi-

¹³ Por. wyr. TK z 7.5.2001 r., K 19/00, OTK 2001, Nr 4, poz. 82; uzas. wyr. z TK 29.4.2003 r., SK 24/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 33. Por. *W.J. Katner*, w: System PrHandl, t. 5, 2011, s. 692; *C. Żuławska*, *Zasady*, s. 68. Jak trafnie stwierdza *A. Szajkowski* (w: *Koncepcja legislacyjna spółki handlowej*, s. 863), prawo gospodarcze powinno charakteryzować się szczególnie dużą elastycznością.

¹⁴ *A. Szajkowski* (*Prawo spółek*, 2000, s. 40 i 42) dodaje, iż prawo spółek handlowych jako część prawa handlowego, stanowi wyodrębnioną dyscyplinę badawczą i dydaktyczną prawa cywilnego (prywatnego). Zob. też *J. W. Strzępka*, *E. Zielińska*, w: *Strzępka*, *Komentarz KSH*, 2009, s. 14; *W.J. Katner*, *Kodeks spółek handlowych z wprowadzeniem*, s. 7.

¹⁵ Przy czym należy podkreślić, że jeśli wymaga tego właściwość (natura) stosunku prawnego spółki handlowej, przepisy KC stosuje się odpowiednio (zob. art. 2 zd. 2 KSH).

¹⁶ Od dnia wejścia w życie KC uchwalonego 23.4.1964 r. (tj. z dniem 1.1.1965 r.) obowiązuje zasada jedności prawa cywilnego. Na mocy art. VI § 1 ustawy z 23.4.1964 r. - Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 94 ze zm.) została uchylona znaczna część przepisów Kodeksu handlowego z 1934 r., który do tej pory, zwłaszcza w okresie przedwojennym, był aktem prawnym o podstawowym znaczeniu dla prawa handlowego (należy tu także wskazać szereg innych aktów prawnych, jak prawo upadłościowe i układowe, prawo wekslowe i czekowe, prawo kartelowe i giełdowe, prawo do zwalczaniu nieuczciwej konkurencji), stanowiącego odrębną od prawa cywilnego gałąź prawa. Więcej zob. *Szajkowski*, *Prawo spółek*, 1995, s. 39 i n.; *W.J. Katner*, w: *Prawo cywilne i handlowe w zarysie*, s. 23–25.

¹⁷ W doktrynie wskazuje się ten przepis jako wyraz zasady jedności prawa cywilnego. Zob. *A. Szajkowski*, *Refleksje*, s. 2.

sta. Umowa spółki handlowej ma bez wątpienia charakter cywilnoprawny, zobowiązaniowy (zob. art. 3 KSH). Jednakże umowa spółki handlowej wykazuje istotne różnice w porównaniu z „klasycznymi” umowami prawa cywilnego¹⁸. Wątpliwości co do obowiązywania zasady swobody umów w zakresie spółek handlowych może budzić analiza przepisów KSH, przewidujących w pewnych kwestiach odstępstwa od regulowanych w KC instytucji i zasad. Dotyczy to przykładowo przepisów o umowach wzajemnych, o nieważności czynności prawnych lub o wadach oświadczeń woli, które nie zawsze mają zastosowanie w odniesieniu do aktów założycielskich (umów) spółek handlowych oraz uchwał organów kolegialnych spółek¹⁹.

Ze względu na odmienności umowy spółki handlowej od „klasycznych” umów prawa cywilnego²⁰ niekiedy przyjmuje się, że przepis zd. 2 art. 2 KSH stanowiąc, iż jeśli wymaga tego właściwość (natura) stosunku prawnego spółki handlowej przepisy KC stosuje się odpowiednio, statuuje zasadę ograniczonej autonomii prawa spółek handlowych w stosunku do prawa cywilnego²¹. Reguła ta, uzasadniona specyfiką prawa spółek czy szerzej: prawa handlowego, ze względu na profesjonalność działalności, masowość oraz szybkość transakcji dokonywanych przez przedsiębiorców, takich jak spółki handlowe²², sprawa, iż liczne przepisy KSH wprowadzają modyfikacje, niekiedy daleko idące, podstawowych zasad prawa cywilnego. Albowiem niektóre przepisy KC, przewidziane dla potrzeb nieprofesjonalnego, indywidualnego obrotu, nie mogą być niekiedy stosowane. Przedmiotem ochrony jest pewność i bezpieczeństwo obrotu gospodarczego, w tym zwłaszcza – interesy działających w dobrej wierze innych uczestników wchodzących w stosunki prawne ze spółką. Dlatego pierwszeństwo mają przepisy KSH (*lex specialis*) przed przepisami KC (*lex generalis*)²³.

IV. Z uwagi na zasygnalizowaną specyfikę prawa spółek handlowych, w tym samej umowy spółki handlowej – w piśmiennictwie oraz orzecznictwie brak pełnej zgodności, czy art. 353¹ KC ma zastosowanie do umowy spółki handlowej. Zdecydowanie przeważa stanowisko akceptujące obowiązywanie wyrażonej w art. 353¹ KC zasady swobody umów w prawie spółek, jakkolwiek zwykle dodaje się zastrzeżenie, iż jej stosowanie do umów spółek handlowych pod-

¹⁸ Jak trafnie wskazuje *W. J. Katner* (Rozważania, s. 104), wprawdzie nigdy nie istniała przeciwstawność prawa cywilnego i handlowego, ze względu na wspólną metodę regulacji stosunków prawnych między przedsiębiorcami, ale można było i nadal się dostrzega swoistą autonomiczność konstrukcji prawnohandlowych. Por. *J. Okolski*, Koncepcja prawa handlowego.

¹⁹ Zob. zwłaszcza art. 21, art. 164 § 3, art. 165, 172, 249–252, 254, 317, 327, 422–425, 427 KSH.

²⁰ Więcej zob. niżej, cz. I rozdz. II § 1.

²¹ *Szajkowski, Tarska*, Prawo spółek, 2005, s. 6; *S. Soltysiński*, w: Komentarz KSH, t. I, 2006, s. 18; *Kidyba*, Komentarz KSH, t. I, 2007, s. 24; *J. Strzępka, E. Zielińska*, w: *Strzępka*, Komentarz KSH, 2009, s. 15; *T. Siemiątkowski, R. Potrzebszcz*, w: Komentarz do KSH, t. I, 2011, s. 41. Zob. też *M. Pazdan*, Kodeks spółek handlowych a Kodeks cywilny, s. 28 i n.

²² *Szajkowski, Tarska*, Prawo spółek, 2005, s. 6.

²³ *Szajkowski, Tarska*, Prawo spółek, 2005, s. 6. Zob. też *A. Szajkowski*, w: Komentarz KSH, t. I, 2001, s. 18; *S. Soltysiński*, w: Komentarz KSH, t. I, 2001, s. 22–23.

lega większym, niż w prawie obligacyjnym, ograniczeniom²⁴. Przedstawiono też pogląd kwestionujący podstawy stosowania do umowy spółki handlowej zasady wolności kontraktowej – ze względu na to, iż w przeciwieństwie do wyrażonego w przepisie art. 353¹ KC wzorca kompetencji generalnej, umowa spółki handlowej ma stanowić wyraz realizacji modelu swobody umów jako wzorca kompetencji szczególnej i to w najbardziej restrykcyjnym wariantcie, zaś prawo spółek handlowych w przeciwieństwie do prawa umów nie jest ani „demokratyczne”, ani „samoobsługowe”, ani oparte na zasadzie samostanowienia, a w związku z tym nie wykazuje cechy „suwerenności” lub „samorządności” charakteryzujących *lex contractus*; cechą prawa spółek nie jest proponowanie modelowych rozwiązań, lecz narzucanie gotowych rozwiązań przez ustawodawcę²⁵.

V. W rozprawie zajęto stanowisko, iż niezależnie od wskazanych wyżej odrębności typologicznych klasy umów cywilno-prawnych, jaką tworzą umowy sześciu typów spółek handlowych, ma do nich zastosowanie zasada swobody kontraktowej. Jednocześnie jednak, ze względu na różnice aksjologii prawa spółek handlowych w porównaniu z „klasycznym” prawem zobowiązań – w szczególności ze względu na konieczność zapewnienia ochrony innym uczestnikom obrotu, zwłaszcza wierzycielom spółki, jak również niekiedy samym wspólnikom, zwłaszcza mniejszościowym – zasada ta w odniesieniu do umowy spółki podlega w większym stopniu ograniczeniom, wynikającym przede wszystkim z ustawy.

Brak prostej odpowiedzi na pytanie o zakres zastosowania zasady wolności umów do umowy spółki handlowej – głównie ze względu na głębokie różnice występujące niekiedy między poszczególnymi typami spółek, wynikające z ich koncepcji normatywnej. Jej konsekwencją jest sposób regulacji każdej z nich: w przeważającej mierze dyspozytywny w spółkach osobowych oraz imperatywny – w spółkach kapitałowych, zwłaszcza w spółce akcyjnej. Dodatkowo, w przypadku niektórych spółek, tj. spółki jawnej (zob. art. 37 § 1 KSH) oraz spółki akcyjnej (art. 304 § 3–4 KSH), ustawodawca zamieścił wyraźne wskazówki (dyrektywy) co do zakresu swobody przyznanej stronom umów tych spółek w kształtowaniu ich postanowień²⁶. Pojawia się zatem wątpliwość, w jakim zakresie reguła wyrażona w art. 37 § 1 KSH znajduje zastosowanie do umów pozostałych spółek osobowych, biorąc pod uwagę autonomiczne przepisy re-

²⁴ Zob. A. Szajkowski, w: Komentarz KSH, t. I, 2001, s. 29; tenże, Umowa spółki handlowej, s. 323; S. Sołtyński, w: System PrPryw, t. 17B, s. 16–17; Kidyba, Komentarz KSH, t. I, 2007, s. 25–26; S. Włodyka, w: System PrHandl, t. 2A, s. 47; A. Szumański, Ograniczona wolność umów, s. 411 i n.; R. L. Kwaśnicki, Swoboda, s. 78; J. Okolski, J. Modrzejewski, E. Gasiński, Natura stosunku, s. 6.

²⁵ Tak M. Romanowski, w: System PrPryw, t. 16, s. 176–177. Jak się wydaje, autor później złagodził swoje stanowisko w tej kwestii – zob. M. Romanowski, Czy uchwała, s. 27. Zob. też polemiczne wywody S. Sołtyńskiego, Skutki naruszenia, s. 51 i n.

²⁶ A. Szajkowski, Koncepcja legislacyjna spółki handlowej, s. 869.

gulating spółki: partnerską, komandytową i komandytowo-akcyjną²⁷, jak również większą liczbę przepisów bezwzględnie wiążących w regulacji tych spółek w porównaniu ze spółką jawną, także w sferze stosunków wewnętrznych. Rodzi się także podstawowe pytanie o znaczenie braku w przepisach dotyczących spółki z o.o. jakiegokolwiek wskazówki dotyczącej zakresu swobody kontraktowej w odniesieniu do umowy tej spółki. Czy zatem, biorąc pod uwagę pokrewieństwo konstrukcyjne tej spółki ze spółką akcyjną, zakwalifikowanie normatywne obu spółek do spółek kapitałowych – dopuszczalne i uzasadnione jest stosowanie w drodze analogii zasad określonych w art. 304 § 3 i 4 KSH? Czy wręcz przeciwnie, ze względu na odrębność typologiczną spółki z o.o., czego konsekwencją jest samodzielne i całościowe jej unormowanie w Dziale I Tytułu III KSH, brak podobnej regulacji limitującej zakres wolności kontraktowej, jak przewidziana w art. 304 § 3 i 4 KSH dla statutu spółki akcyjnej, należy uznać za celowy, zaś znacznie większa w porównaniu z unormowaniem spółki akcyjnej liczba przepisów dyspozytywnych w regulacji spółki z o.o., a także przeniesienie do spółki z o.o. wielu rozwiązań typowych dla spółek osobowych – świadczy o intencji ustawodawcy, który celowo pozostawił w ten sposób stronom umowy spółki z o.o. znacznie szerszy niż uczestnikom spółki akcyjnej zakres swobody w ukształtowaniu łączącego je stosunku prawnego. W nauce prawa wskazuje się zresztą powszechnie na znacznie bardziej osobowy charakter spółki z o.o.²⁸

VI. Udzielenie odpowiedzi na powyższe pytania należy poprzedzić analizą przepisów ustrojowych poszczególnych typów spółek, przy uwzględnieniu różnic konstrukcyjnych między dwoma rodzajami spółek handlowych – osobowymi i kapitałowymi. Trzeba również uwzględnić odrębności normatywne występujące między każdym z typów w ramach danego rodzaju spółki. Zagadnieniom tym poświęcono rozważania zawarte w kolejnych częściach niniejszej rozprawy, w szczególności w części drugiej i trzeciej.

W pracy prezentowana jest **teza**, iż przepis art. 353¹ KC stanowi podstawę korzystania poprzez strony umowy spółki ze swobody kontraktowej przez uzupełnienie, bądź modyfikację rozwiązań ustawowych – w zakresie nieregulowanym przez ustawodawcę w postaci przepisów *iuris cogentis*. Kluczowym zagadnieniem jest zbadanie i **ustalenie zakresu tej swobody** pozostawionej wspólnikom w kształtowaniu ich relacji i zasad współdziałania. Biorąc pod uwagę zaznaczone wyżej różnice w kształcie normatywnym sześciu typów spółek, wpływające na zróżnicowanie obszaru swobody regulacji umownej każdego

²⁷ Wątpliwości rodzą się zwłaszcza w odniesieniu do tej ostatniej spółki ze względu na odesłanie w sprawach nieuregulowanych w Dziale IV Tytułu II KSH – w pewnym zakresie do przepisów o spółce jawnej, w innych do przepisów o spółce akcyjnej (art. 126 § 1 KSH).

²⁸ *Szajkowski*, Prawo spółek, 2000, s. 261; *Tarska*, Spółka z o.o., s. 36 i n. Podobnie charakteryzowana jest ta spółka w piśmiennictwie i orzecznictwie innych państw, zob. np. *Y. Guyon*, Droit des affaires, s. 511; *M. Cozian, H. Viandier*, Droit des sociétés, Paris 1997, s. 420; *M. Juglart, B. Ippolito*, Cours de droit commercial, s. 673.

z nich oraz podmiototwórczy skutek zawarcia umowy spółki, przez co powstała w ten sposób organizacja prawna współników z chwilą wpisu do rejestru uzyskuje doniosłość w stosunkach zewnętrznych, a jednocześnie niektóre postanowienia umowy spółki wywołują skutek wobec osób trzecich – określenie w art. 353¹ KC granic swobody kształtowania treści umowy wydaje się niewystarczające w odniesieniu do umów spółek handlowych. Ustawodawca doprecyzował kwestię zakresu swobody kontraktowej jedynie w odniesieniu do umowy spółki jawnej (art. 37 § 1 KSH) oraz statutu spółki akcyjnej (art. 304 § 3–4 KSH). Brak tego rodzaju wyraźnych wskazówek w odniesieniu do umowy spółki: partnerskiej, komandytowej, komandytowo-akcyjnej oraz najczęściej występującej w obrocie: spółki z o.o., wywołuje w praktyce wątpliwości, jakie klauzule – poza obligatoryjnymi postanowieniami umów poszczególnych typów spółek – współnicy mogą zamieścić w umowie, w jakim zakresie mogą zmodyfikować według własnego uznania model ustawowy. Ważę problemu wzmacnia obowiązek rejestrowy ciążyący na spółkach handlowych: umowa spółki i zmiany jej postanowień, w odróżnieniu od „klasycznych” umów zobowiązaniowych, podlegają obowiązkowemu zgłoszeniu do rejestru przedsiębiorców. Sąd rejestrowy ma zaś kompetencję do weryfikacji zgodności jej postanowień pod względem formy i treści z obowiązującymi przepisami prawa (zob. art. 23 ust. 1 KRSU). Jak pokazuje praktyka, sądy rejestrowe przejawiają tendencję do zawężającego traktowania zakresu swobody kontraktowej co do umów spółek handlowych²⁹. Dlatego jednoznaczne określenie reguł obowiązujących spółki handlowe odnośnie do granic i przesłanek (kryteriów) umownego ukształtowania łączącego strony stosunku prawnego pozwoliłoby na uniknięcie różnic oceny *in casu* postanowień przez poszczególne sądy rejestrowe³⁰, i jednocześnie zapobiegzenie uznaniowości w tym względzie sądów w sytuacjach, gdy godzi ona w autonomię woli współników. Uzasadnieniu tej tezy służą rozważania zawarte w kolejnych częściach niniejszej rozprawy.

VII. W rozprawie korzystano przede wszystkim z metody dogmatycznej, ponadto metody prawno-porównawczej, a także metody empirycznej. Ze względu na wskazane w tytule rozprawy zadanie badawcze – określenia zakresu (granicy) swobody kontraktowej w umowach spółek handlowych, punktem wyjścia rozważań są przepisy Kodeksu cywilnego, w szczególności odzwierciedlające kluczowe dla podjętej analizy – zasady autonomii woli oraz zasady swobody umów. Natomiast aktem prawnym, który, ze względu na przedmiot regulacji, ma podstawowe znaczenie dla problematyki omawianej w pracy jest ustawa – Kodeks spółek handlowych. Pod uwagę wzięto ponadto regulacje tzw. okółkodeksowe, zarówno te obejmujące wspólne dla wszystkich spółek insty-

²⁹Zob. np. uchw. SN z 20.1.2010 r., III CZP 122/09, OSN 2010, Nr 7–8, poz. 107, uznającą szeroki zakres kompetencji sądu rejestrowego w badaniu uchwał walnego zgromadzenia akcjonariuszy pod względem ich zgodności nie tylko z ustawą, lecz także umową (statutem) spółki.

³⁰Tym bardziej, że w poszczególnych ośrodkach podejście i kierunek orzekania sądów rejestrowych, są niekiedy bardzo odmienne.

tucje³¹, jak również przepisy ustaw szczególnych regulujących zasady prowadzenia określonego rodzaju działalności, odnoszące się do wybranych typów spółek (najczęściej do spółki akcyjnej)³².

Dla oceny rozwiązań ustawowych pod kątem określenia zakresu oraz granic swobody kontraktowej stron umowy spółki handlowej, istotne znaczenie mają wypowiedzi judykatury oraz przedstawicieli doktryny z zakresu prawa handlowego. W związku z tym w rozprawie poddano analizie orzecznictwo sądowe, zwłaszcza SN, w odniesieniu do roli i zakresu zastosowania zasady swobody umów w prawie spółek. Uwzględniono też bogatą literaturę z zakresu prawa spółek, począwszy od komentarzy twórców projektu KSH³³, komentarzy i opracowań systemowych innych przedstawicieli piśmiennictwa³⁴, prac monograficznych³⁵ oraz licznych artykułów i glos do orzeczeń sądowych.

Przy opracowywaniu wskazanego w tytule rozprawy zagadnienia korzystano również z metody prawno-porównawczej. Zbadano mianowicie, jak przedstawia się problematyka wolności umów w trzech najbardziej reprezentatywnych systemach prawnych państw europejskich, tj. Francji, Niemiec oraz Wielkiej Brytanii. Poddano analizie regulacje prawne dotyczące prawa umów tych państw pod kątem sposobu unormowania zagadnienia swobody kontraktowej, a w szczególności – w jakim zakresie swoboda ta znajduje odzwierciedlenie w prawie spółek handlowych. Analiza odnośnych regulacji, jak również wypowiedzi przedstawicieli piśmiennictwa i orzecznictwa pozwoliła określić obszar swobody kontraktowej pozostawionej przez prawodawców każdego z tych państw założycielom i uczestnikom poszczególnych typów spółek. Spostrzeżenia te posłużyły jako dogodny tło do badań analizowanego zagadnienia w prawie polskim.

W pracy posłużono się też w pewnym zakresie metodą empiryczną. Zaprezentowane w monografii propozycje możliwych, a także przykłady niedopuszczalnych postanowień umownych w odniesieniu do szczegółowych in-

³¹ W szczególności przepisy dotyczące firmy (art. 43²–43¹⁰ KC), prokury (109¹–109⁹ KC), rejestru sądowego (ustawa z 20.8.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym).

³² Zob. niżej, cz. I rozdz. II § 2 pkt 1.

³³ Zob. S. *Soltysiniński*, A. *Szajkowski*, A. *Szumański*, J. *Szwaja*, Komentarz KSH, t. I, 2001, 2006; t. II, Warszawa 2002, 2005; t. III, Warszawa 2003, 2008; t. IV, Warszawa 2004, 2009.

³⁴ Zob. *Strzépka*, Komentarz KSH, 2009; *Kidyba*, Komentarz KSH, t. I i II, 2007; *Kruczalak*, Komentarz KSH; *Jacyszyn*, *Krześ*, *Marszałkowska-Krześ*, Komentarz KSH; *T. Siemiątkowski*, *R. Potrzeszcz* (red.), Komentarz do KSH, t. 1, 2011 i Komentarz do KSH, t. 2, 2011; *Rodzinkiewicz*, Komentarz KSH, 2009; *Litwińska-Werner*, Komentarz KSH, 2005; *Bieniak* i inni, Komentarz KSH. Zob. zwłaszcza opracowania w ramach Systemu Prawa Prywatnego pod red. nauk. *Z. Radwańskiego*, w szczególności: t. 16, 2008; t. 17A i t. 17B, 2010, a ponadto: t. 1, 2007; t. 2, 2008; t. 5, 2006. Zob. również System PrawPrHandl, t. 1, 2009, t. 2A, 2007 i t. 2B, 2007.

³⁵ W zakresie teoretycznych rozważań nad zagadnieniem swobody kontraktowej wykorzystano w szczególności opracowania monograficzne *P. Machnikowskiego*, Swoboda umów według art. 353¹ KC. Konstrukcja prawna, Warszawa 2005 oraz *R. Trzaskowskiego*, Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 353¹ K.C., Kraków 2005. Odnośnie do publikacji z zakresu materii prawa spółek handlowych – zob. Bibliografię.

stytucji prawnych w ramach umów sześciu typów spółek oraz sformułowane w wyniku przeprowadzonych badań wnioski poprzedziła analiza kilkudziesięciu umów i statutów spółek handlowych zarejestrowanych w warszawskim wydziale Krajowego Rejestru Sądowego. Celem pracy nie była jednakże prezentacja wyników badań akt rejestrowych mających przedstawić, jakie w praktyce są stosowane w umowach spółek handlowych rozwiązania (postanowienia), lecz analiza całokształtu regulacji normatywnej dotyczącej spółek handlowych po to, aby ustalić, jakie – w świetle obowiązujących przepisów – są granice, których w umowie wspólnicy przekroczyć nie mogą. Poddane analizie umowy spółek w zamierzeniu miały być ilustracją dla ukazania, jak w praktyce uczestnicy spółek wykorzystują pozostawioną im przez ustawodawcę przestrzeń swobody kontraktowej. Ten aspekt pracy badawczej odegrał jednak istotną rolę przy ocenie prawidłowości szczegółowych rozwiązań ustawowych ze względu na cel, jaki mają one spełniać z punktu widzenia adresatów tych rozwiązań, tj. wspólników.

VIII. Rozprawę zamykają syntetyczne uwagi końcowe przedstawione na podstawie badań wielu zagadnień szczegółowych w ramach przepisów ustrojowych każdego z sześciu typów spółek, niezależnie od ocen, spostrzeżeń i wniosków formułowanych w poprzedzających je rozdziałach w ramach poszczególnych części. Zawierają one ocenę obowiązującej regulacji prawnej w świetle postawionej na wstępie tej pracy tezy, iż do umowy spółki handlowej znajduje zastosowanie zasada swobody umów, z większymi wprawdzie ograniczeniami niż w odniesieniu do umów zobowiązaniowych regulowanych w KC, a także w różnym zakresie w poszczególnych typach spółek, wynikającym z odmiennej koncepcji prawnej każdej z nich.